

I. SZABADKA

Dr. Mészáros Zoltán

Szabadka, a majdnem polgári város

Ahhoz, hogy megértsük az 1944-es eseményeket Szabadkán, nem csak 1941-ig, vagy 1918-ig érdemes visszatekintenünk, mert többféle és történelemben messze visszanyúló folyamatot érzékelhetünk. Látható, ahogy egy mezőgazdaságra épülő zártabb társadalom fokozatosan iparosodik, és egyre nagyobb szerepe lesz a kereskedelemnek, ez által polgárosodik, és a falusból egyre városiasabb jellege lesz. Valójában a városban egyszerre lesz jelen a városi jelleg és a falusi, hiszen egyes külvárosokban szinte csak mezőgazdasággal foglalkoznak, míg a központban kézművesek telepednek le fokozatosan, amitől az városias jellegét kap.²¹ Ezzel kapcsolatos az a - Szabadkán réginek is tekinthető - jelenség, ahogy a város alapjában véve befogadó jellegű, sőt időnként mindenkit felölel a polgárosodás, ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, ahogy sokakat kizár a nemzeti partikularizmus. Ezek között ingázott a város, sőt a két jelenség egyszerre is jelen volt. A város történetében egyaránt vannak példái a nemzetek közötti együttműködésnek és rivalizálásnak is. Ugyanakkor - mint mindenhol - a gazdasági-, a földtulajdonos- és pénzügyi elit, valamint a számos városi szegénység között is húzódott törésvonal. Ennek térbeli megfelelője a még ma is létező különbség a városias belváros, és a falusias külvárosi területek között. Ugyanakkor ez az utóbbi törésvonal országszerte a kommunistáknak kedvezett a második világháború gyötrelmei után, akik az igazságosabb társadalom ígéretével léptek fel, amelyben majd a vagyoni különbségeket felszámolják, és a „népellenséggel” leszámolnak.

Gazdasági szempontból kulcsfontosságú lett, hogy a város és környéke egyszerre volt iparváros, kereskedelmi központ és a mezőgazdasági termelés is jelentős maradt a környéken. Nemzetiségi szempontból a balkánról származó katolikus lakosság kérdése a legfontosabb, a városkép kialakulásában pedig a földrajzi geomorfológiai tényezők mellett²² az „arany békeidők”: az 1867 és 1914 közötti időszak a fontos, ugyanis

²¹ A kézművesség az egész 18. században dominál, és majd csak a 19. században jelennek meg az első valódi gyárak.

²² Mészáros Zoltán: Szabadka térszerkezetének változásai, belvárosának kialakulása = Bácsország (Vajdasági honismereti szemle), 2012. 2/62. 67-71. o.

ekkor épültek a legfontosabb magánházak, villák, bérpaloták.²³ Ezen kívül bank- és kormányzati épületek is épültek szép számmal. A városképet ez határozza meg a mai napig, így 1944-ben is.

A nemzeti kérdés Szabadkán

A leglogikusabb, ha először a nemzetiségi szempontokat vesszük figyelembe, hiszen a trianoni szerződés erre hivatkozva kapcsolja be a várost a délszláv államba, és a nemzetközi viszonyokat tekintve pedig ekkor alakul ki az a helyzet, amikor az egyes államok azzal próbálnak egy-egy területet, pontosabban annak lakosságát manipulálni, hogy az nemzeti szempontból megfeleljen a céljaik eléréséhez. A délszláv állam esetében ez azt jelentette, hogy ahol csak lehetett igyekezett délszláv többséget létrehozni, telepítésekkel, ill. területszervezési módszerekkel, hogy a többség statisztikailag meglegyen. Szabadkán egyébként is nagyszámú volt az a réteg, amely a mindenkori központi hatalomhoz igazodott, illetve többes kötődéssel rendelkezett, ezért olyan átütő a különbség az utolsó magyarországi és az első délszláv állam belső népszámlálás nemzetiségre vonatkozó adatai között. (1910: 58,8% magyar, 1919: 19,62% magyar)

Magyarország, az ún. nemzeti ébredésig nem volt nemzetállam, vagyis jóval Hollandia, vagy Anglia (Nagy-Britannia) és főleg Franciaország után lépett erre az útra. A hivatalos nyelv a latin volt 1836-ig, majd 1844-től a magyar kötelező és kizárólagos hivatalos nyelv (egy megszakítással az 1848-49-es forradalom után). Amíg a latin volt a hivatalos nyelv, minden lakosnak egyforma esélye volt az állami hivatalosságokkal kommunikálni, amit persze nehezített, hogy a de facto holt latin nyelvet nagyon kevesen beszélték. Másrészt helyi szinten, sokáig használták a helyi nyelveket, akkor is, ha az nem magyar volt. Egyes közösségek pedig jól körülhatárolt kiváltságokat élveztek, és évszázadokig megtarthatták Magyarországon sajátos kultúrájukat. Gondoljunk csak az állami különállóság jegyeivel rendelkező horvátokra, a privilégiumokkal körülbástyázott szászokra és szerbekre, de gondolhatunk az országban megmaradó szlovákokra és ruténekre is, akik szinte évezrednyi időt töltöttek el a Magyar Királyságban anélkül, hogy feladták volna sajátosságaikat. Logikus volt a birodalom szempontjából, hogy II. József a német nyelvet erőltette, de Magyarország szempontjából is logikus volt a magyar nyelv erőltetése, hiszen ez volt az ország legnagyobb népcsoportja, még akkor is, ha nem alkotott abszolút többséget. Az akkor modern és nyugati nemzetállami logika változtatta meg Magyarországot szervezőelveit is. Ugyan ez a

²³ Viktorija Aladžić, Mirko Grlica, Gordana Prčić-Vujnović: Gradotvorci I - Városteremtők I. Gradski muzej, Subotica, 2004. És Viktorija Aladžić, Mirko Grlica, Gordana Prčić-Vujnović: Gradotvorci II - Városteremtők II. Gradski muzej, Subotica, 2006.

logika hozta elő a nemzetiségek emancipációjának ügyét, ami Szabadkán konkrétan a bunyevácok, ill. horvátok (a katolikus délszláv lakosság),²⁴ valamint a szerbek önazonosságának afirmációját gyorsította meg.

Szabadkán mindez úgy csapódott le, hogy a katolikus délszláv lakosság a ferencesekkel érkezik a városba, még a török időkben, hiszen a ferencesek működhettek az oszmán birodalomban (Szabadkán már 1535-ben említés esik egy ferencesről), majd később tovább kiegészülve ez a lakosság részt vett az oszmánok kiűzésében. A ferencesek templomát, a barátok templomát 1730-ban kezdik építeni, amely a helyi katolikus délszláv lakosság szellemi, vallási életének a központja lesz. Az oszmánok kiűzésével kapcsolatban két fontos dolgot érdemes megjegyeznünk: Egyrészt a kiűzést magát nem a magyar rendek szervezték meg és pénzelték, hanem a Habsburgok, ezért volt logikus, hogy az új helyzetben az ő akaratak érvényesült. Másrészt fontos azt is megjegyeznünk, hogy a kiűzésben „nemzetközi csapat” vett részt, az egész egykori Habsburg birodalom területéről, még Spanyolországból is.

Az újonnan érkezett lakosság lepusztult területre érkezett. A pusztulásnak legalább 3 csúcspontja volt. Az egyik az oszmánok érkezésével kezdődik. A városba és környékére 1526 őszén érkeztek, hogy majd ez után Cserni Jován rövid uralma kezdődjön, amit majd később a nemzeti romantika fel fog használni. Mindazonáltal ténylegesen Szabadka 1541-ben kerül oszmán uralom alá, és 1543-ben a Budai Beglerbégség Szegedi szandzsákjába sorolják be, és ebben egy járás, nahije központja (Később az Egri Vilajetbe tartozott). Mindez bizonyára lakosságcserevel járt, de nem törökök települtek a vidékre, hanem délszlávok, akik közül sokan felvették a muzulmán vallást. A másik nagy törés a tizenöt éves háború volt, amikor Magyarország ismét teljesen lepusztult, a harmadik pusztulási időszak pedig a nagy Bécsi háború időszaka volt, amikor a Habsburgok végleg kiűzték az Oszmánokat. Szabadkán ez konkrétan 1686-ban történt meg, és az 1699-es Karlócai békével szentesült, hogy a Habsburgok birodalmába tartozik majd. Az oszmán kor deftereiből (adóösszeírások) megfigyelhető egy lakosságnövekedés, de vélhetően ismét lakosságcsere történt, hiszen muzulmánok nem maradnak a városban. Ebben az időszakban a katolikus délszláv lakosság, amelyet a források dalmatának neveznek, tartósan letelepedtek Szabadkán és a környékén, és közöttük egy teljes társadalomszerkezet jött létre. Az oszmánok kiűzésében kiemelkedő családok nemességet és földbirtokot kaptak, és sajátos módon majd ők lesznek a polgári értékek hordozói is, amelyek egy nagyon jellegzetes feudális hagyománnyal is összekapcsolódtak. Ez a réteg majd belesimul a magyarországi társadalomba, és nem csak Szabadka környékén él tartósan. Rokoni, házasodási

²⁴ A Bunyevácok és a horvátok kérdése a közelmúltban át lett politizálva, és így nehéz róla úgy megnyilatkozni, hogy az ne okozzon sértődést. Mindazonáltal azt leszögezhetjük, hogy a nemzetek kialakulása előtt Dalmáciából, délszláv katolikus lakosság érkezett a térségbe, ezek leszármazottai vagy horvátok, vagy bunyevácok vallják magukat.

kapcsolataik révén többnyire Dél-Magyarországon vannak jelen. E réteg másik jellegzetessége, hogy gyakori közöttük a nyelvsváltás és az identitásváltás, megjelenik a „magyar bunyevác”, vagyis az, aki már távolabbra került az ősök hagyományától, elhagyta a nyelvet, de még mindig tudatában van a származásának. Szabadkán szép számmal akadtak délszláv származású polgárok is, a környező területeken pedig a délszláv katolikus lakosság, mint jobbágy és földműves jelent meg. Megállapítható, hogy a katolikus délszláv lakosság és a magyar meglehetősen összenőtt, és változatos és széles kapcsolatban volt egymással.

A szabadkai szerb közösség inkább katonáskodó közösségként jelent meg Szabadkán. A katonai határőrvidék, mint szervezeti forma, Szabadkán 1686 és 1743 között létezik. (Máshol jóval tovább), és ez az az életforma, amely akkoriban a szerbek fontosságát biztosította. A demilitarizálás 1745-ig is eltart, a szerbek ezt úgy élik meg, hogy elvesztik a privilégiumaikat.²⁵ A Habsburgoknak szüksége volt rájuk, nekik pedig a Habsburgokra, hogy papságuk vezetésével közösségként fennmaradhassanak. A határőrök nem csak szerbek lehettek, de leginkább őket jellemezte ez az életforma. Szabadka a Tisza menti határőrvidék egyik parancsnoki pontja volt. Az ortodox vallásúak zártabb közösséget alkottak, és már az 1700-as években jelen vannak Szabadkán és környékén, sőt 1742-ben már tanítójuk is volt a városban, a városi tanács csak 1743-ban szerződtet tanítót a katolikus ifjúság számára. A szerbek közül sokan elmentek, amikor megszűnt a Tisza-menti határőrvidék. Kezdetben a Szucsich család irányítja a várost, amely parancsnoklás tekintetében Szegednek volt alárendelve. Ekkoriban kezd kialakulni Szabadka szerepe a környező puszták, ill. kisebb települések kontrollját illetően.

A város lakossága ütemesen növekedett az 1700-as évektől. 1702-ben mindössze 1969, 1720-ban 2200 (1760-ban 2300 háza van a városnak), 1771-re a lakosok száma meghaladja a 10 ezret, 1728-ra pedig a 20 ezret, 1817-re pedig a 30 ezret. Az 1850/1851. évi népszámlálás szerint a városban 29 858 fő magyar, 13 894 dalmata, 2676 szerb, 826 német, 148 cigány, 14 horvát és 4 román lakott, 1857-ben 53499 lakosa van a városnak. 1880-ban Szabadka lakosainak száma 61367. A huszadik század elejére a város és az irányítása alá tartozó környező települések lakosságának a száma megközelíti a százezret (1910-ben 94.610).

A város jellege egyre inkább magyarrá vált, de soha nem vesztette el nemzeti tartságát. 1753-tól már magyar istentiszteleteket is tartanak, 1839-től pedig magyarul folyik a helyi ügyintézés. Ez nyilván annak is betudható, hogy a környéken jelentős magyar települések voltak, és annak is, hogy a Habsburg birodalmon belül egyre nagyobb lett a mozgásszabadság, és könnyebbé vált a költözködés és letelepedés.

²⁵ Dragan Rokvić: Subotica u XVIII veku. Grafoprodukt, Subotica, 2013. 65. o.

A polgárosodás Szabadkán

Jogi szempontból a várost az 1743-as Prágában kelt, és az 1789-es adománylevelek határozzák meg. Ritkábban emlegetik, de fontos az a Pozsonyi Örökös szerződés is, ami szintén 1743-ban adtak ki, és amiben fontos részletkérdéseket szabályoznak. Igaz, hogy a középkorban, Zsigmond idején már élvezett a város bizonyos kiváltságokat (*libera villa regia*), de ezek az újrakezdéskor már nem számítottak (A középkorban még *oppidum* és *castellum* is volt). Az első 1743-as privilegium mezővárossá emeli az addigi katonailag megerősített települést, majd a szabadkaiak hosszas utánajárásának köszönhetően 1789-ben szabad királyi város lett, ami hallatlan büszkeséggel töltötte el a városlakókat, noha 1789-ben ez már nem jelentett olyan sok privilegiumot, mint néhány évtizede, és a szabad királyi város privilegizált helyzete is még csak néhány évtizedig számít, az 1860-as évek újrarendezéséig. Mindazonáltal a fenti okmányok rendkívül fontosak, hiszen az 1743-assal dőlt el, hogy milyen területek tartoznak a városhoz, és az 1789-essel pedig a város funkciói teljesedtek ki. Ez utóbbi privilegiumban a városrendezés (és Bajmok, valamint Csantavér rendezésének az) igénye is szerepel. Az egész elkövetkező évszázad arról szól majd, ahogy a tocsogókat (a helyiek Bará-nak mondják) levezetik, feltöltik, csatornahálózatba szorítják. Az 1800-as években ennek a csúcspontja Skultéty Ferenc működése. Így Szabadka egyre városiasabb lett, és környékével egy közigazgatási egységet alkotott, amely méretét tekintve nagyobb volt egyes kisebb megyéktől. Már a városi területek méretéből is következett, hogy magát a várost jól lehetett fejleszteni, lehetett forrásokat találni. Ezen kívül Kiskunmajsa és Kiskunhalas Szabadka felé gravitált, amikor a termékeiket (tej, tojás és hasonlók) értékesíteni akarták. Szabadka a 18. század folyamán tehát egy jól működő kereskedelmi és ipari központtá alakult. Kezdetben kevés fajta kézműves iparűzés jellemzi a várost, de ezeknek a köre majd fokozatosan bővül. A 18. században élénkül meg a kulturális élet is: iskolai színpad kezd működni, és eddig már több tanító működött a városban, és a különböző közösségeket művelő tanárok, tanítók száma is nő. 1818-ban elhelyezik a város gimnáziumának is az alapkövét. A majdani polgárság ott fog szocializálódni. A 19. század elején nagy lépésekkel polgáriosodik a város, nyomdája, zeneiskolája lesz és helyi sajtója, városban működő plébánosok igyekeznek a népet művelni (pl. Szép Ferenc), és a polgári forradalom mellé természetes módon állnak a szabadkaiak. A katolikus délszláv lakosságot nagytiszteletű püspökök és plébánosok fogják össze, a jól körülhatárolható közösséget tartósan fenntartva.

Szabadka fejlődésének és polgárosodásának megértéséhez mindenképpen számba kell, hogy vegyük a zsidó közösséget is. E közösségnek megkerülhetetlen a szerepe Szabadka iparának és kereskedelmi forgalmának alakulásában. Egyben a zsidóság társadalom szerkezete - a történelem így hozta - olyan, hogy hiányzik belőle a földműves

rétég, így az egész közösség a város polgári jellegét erősítette. A magyarok, a katolikus délszlávok, a szerbek és a zsidók közös életének közös nevezője a polgárság volt, a polgári élet, a polgári értékek vallása és megtartása. Ezt erősítették még azok a kisebb közösségek is, amelyek a városban éltek. Mivel a város kereskedelmi központ révén benne volt a monarchia vérkeringésében, és az 1860-as évektől vasúti csomópont is, 1883-tól pedig a Budapest Zimony vasútvonal egyik állomása lett, a városban mindenféle náció megfordult: pl. csehek, lengyelek, németek. Ezt még az is erősítette, hogy maga a térség, nagyjából a későbbi Vajdaság, Mária Terézia majd II. József idején betelepítési célpont volt. Így eleve egy vegyes etnikai és vallási összetételű térség alakult ki. Szabadka két szempontból nem tipikus városa a térségnek: egyrészt a városban viszonylag kevés német élt, noha a közeli és távolabbi vidékeken is az egyik meghatározó elem a német lakosság volt, a másik nem tipikus pedig az, hogy az 1848-49-es eseményeket szinte megrázkódtatás mentesen élhette át, hiszen elkerülte azt, hogy 1848-49 telén a császári erők birtokba vegyék, és olyan atrocitások történjenek, mint pl. Zentán vagy más Tisza menti településeken. Ezért a hangulat a városban nem romlott meg. Igaz, hogy 1849 júniusában megérkeznek a császári erők, de ekkor harcok nélkül jönnek a városba, és bár hoznak megszorító intézkedéseket, azok elviselhetőek.

Az építkező Szabadka

A dualizmus kora addig soha nem látott fejlődést hozott. Már a dualizmus előtt épültek jelentős épületek, de a dualizmus az építkezési lázban mindent felülmúlt. A dualizmus előtt a ferencesek az egykori vár romjain (amelyet Dengelengi Pongrácz János épített 1470 körül, ami után a várost már Castellumként, vagyis erődítményként emlegették) templomot építettek, amely majd később lesz kéttornyú. 1738-ban a szabadkaiak hálából, hogy megszabadultak a pestisjárványtól kezdték építeni a Szent-Rókus kápolnát (Szent Rókus egyébként egy Dalmáciában különösen népszerű szent). A szabadkaiak Avilai Szent Teréz tiszteletére egy székesegyháznak is beillő templomot építettek, mintegy megelőlegezve a majdani státuszát. Nyilván ebben része volt annak is, ahogy küldöztek, lobbiztak a szabad királyi városi címért. Küllemét tekintve nem volt jelentős az első városháza, amelyet 1743 után fel kellett építeniük (és ez 1751-ig megtörténik), de a hely, amit találtak neki, végképp meghatározta Szabadka politikai központját (a középkort illetően több elképzelés van, egyik sem bizonyított). A második városháza, amely az első helyén épült már impozáns épület, amit a szabadkaiak meg is szerettek. A harmadik városháza pedig már a dualizmus kori bőrség csúcspontját és végpontját jelenti. Bíró Károly keresztülvitte óhaját a döntéshozás mechanizmusain és 1908 és 1912 között elkészült a ma is álló városháza,

amely talán túlzóan is impozáns, és sajnos le kellett bontani a második városházát miatta. A városban már vendéglő, és színház is működött, és a Széchenyi ihlette Polgári Kaszinó is.

A dualizmus építészetének jelentős objektumai a gimnázium (1900), palicsi építmények, a zsinagóga (1902) és a Raichle palota (1904). Azaz ekkoriban minden két évre egy a városképet döntően befolyásoló épület jött létre. Ekkoriban a Komor és Jakab építész-páros mellett Raichle Ferenc, Titus Macskovity és más építészek is letettek névjegyüket, és a város képét, legalábbis a központban, igazán modernné és városiassá tették. A szabadkai polgárság ereje teljében volt továbbra is, 1912-ben kezdte el működését a Városháza²⁶. A régi piactérből park lett és öntöttvas korlátokkal díszítették, és Palicson átadták a Vigadót, a Női fürdőt, és a Palics jelképévé váló Víztoronyt. A város más tekintetben is polgári lett, bevezették a gázvilágítást, és gázgyárat építettek. A városban már 1900-tól van mozi (alapítója Lifka Sándor, aki már az előtt is mutatott be filmet), filharmónia (alapítója Lányi Ernő), focicsapat, villanyvasutat építettek, megjelent a városban az első automobil, és 1910-ben a lelkes amatőr, Szárics János végrehajtotta az első repülést, a város színházában jeles, országosan is ismert színészek fordultak meg.

Azonban a dualizmus lendülete nem hatotta át az egész várost, a külső negyedekben gondot okozott a felszíni vizek elvezetése, a tocsogók feltöltése, és ettől a város jelentős része falusi jellegű maradt. Ezen kívül érződött valami abból a fülledt dekadenciából is, amit Kosztolányi az Aranysárkányban fogalmazott meg, ill., ahogy a bácskai porról ír. Csáth Géza sorsa még inkább dekadens. A polgárosodás, noha elindult nem hatotta át az egész lakosságot.

A nemzeti széthúzás és Szabadka délszláv uralom alá kerülése

A szabadkai többszínűséget, amelyet a polgári értékek hoztak létre, ugyancsak egy polgári érték veszélyeztetett, mégpedig a nemzeti büszkeség. A 20. század elejére a nacionalizmusok Európa-szerte döntő szerephez jutottak. A központosított nemzetállam mintaképe Franciaország volt, azóta is sokszor sokan célozzák meg ezt a modellt, így tett a magyar politikai elit is. Ennek a következménye volt, hogy Szabadkáról egyre többen vetették „vigyázó szemüket” Zágrábra és Belgrádra.

Az akkoriban megjelenő újságokból az látszik, hogy a szabadkai délszláv lakosság rendkívül elégedetlen nyelvi jogaival, a nyelvhasználattal, és ennek hangot is ad a he-

²⁶ Gordana P. Vujnović (szerkesztő): Gradska Kuća Subotica 2012 - Városháza Szabadka 2012. Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Községi műemlékvédelmi intézet, Subotica – Szabadka.

lyi sajtóban.²⁷ A korszak sajtójának a stílusa igen éles, mintegy előképe a majdani háborúnak.

Az első világháborút Szabadka is megszenvedte a maga módján. A katonai szolgálatra besorozottak, és a nincstelenségbe csúszás jutott neki, hogy az 1918-as kaotikus állapotokat kihasználva hatalomváltás történjen a városban. 1918-ban már nem ritkák a katonák zendülései, és ez nem csak a Monarchiára jellemző, így Szabadkán a 86. gyalogezred lázadt fel. Ekkoriban (okt. 20) megtartották az első, egyelőre titkos szerb-bunyevec találkozót Albe Malagurski házában. Ekkoriban már létezett a terv, miszerint az egész térség Péccsel, Bajával és Szegeddel a majdani délszláv állam része lesz. 1918 novemberében egy sorsdöntő változás következik be. Megalakul a magyar nemzeti tanács, elnöke dr. Mukics Simon, dr. Bíró Károly polgármester lemond. Megalakul a bunyevec-szerb nemzeti tanács (elnöke Simon Milodanović), majd a bunyevec nemzetörség. Blaško Rajić pedig november 10-én egy nagygyűlésen mondhatta ki, hogy a „Monarchia elvesztette a háborút és megvalósulhat a délszlávok régi álma.” November 13-án megérkeztek a szerb és francia csapatok, a városnak szerb parancsnoka lett, leszerelték a magyar nemzetörséget és a közigazgatást is. A szerb katonaság városparancsnoka dr. Stevan Matijevićet tette meg polgármesterre. Elkezdődött a magyar állami és egyéb szimbólumok eltávolítása, és már Trianon előtt nyilvánvalóvá válik, hogy Szabadka a délszláv állam része lesz. A városban a Trianoni döntést ökörsütéssel ünnepelték, hogy kifejezzék örömeiket a délszláv államhoz tartozás szentesítése miatt. A határvonal pontos megállapítása majd ez után történik.

Szabadka a két világháború között

A délszláv állam fennállásának kezdetétől strukturális problémákkal küzdött, és benne sok törésvonal alakult ki. A legélesebb a szerbek és a horvátok között volt, de Macedóniában és Montenegróban is feszültségek voltak, és a szlovének, noha mindvégig Jugoszlávia fennmaradásán ügyködtek, egy másfajta országot képzeltek el, mint a belgrádi körök. Az országban a szerbek voltak relatív többségben, de a választási rendszer eredményeképpen a parlamentben a Radikális és a Demokrata párt dominált. Noha ideológiai alapon nem egyezett a két szerb párt, abban igen, hogy központosított államot akarnak, és ezt véghez is vitték. A gyakorlatban azonban az ország jó része, sőt talán a nagyobbik része nem központosított államot akart, így sorozatosak voltak a botrányok, a választások bizonyos helyeken verekedésbe torkolltak, és megjelentek a külföldről pénzelt terroristák is.

²⁷ És ezt utólag is megírják pl: Protić, pop-Marko: Zlatni dani Subotice. Gradska štamparija i knjigoveznica, Subotica, 1930.

Szabadkán nagy átszervezések történtek, átalakították a városházát, eltakarták a magyar szimbólumokat, és átszervezték a közigazgatást. A polgármesterek a központi hatalomhoz igazodó politikát folytattak, és lényegében véve a katolikus és az ortodox lakosság egysége nem bomlott fel, ellenben a magyarokat nagyban sújtotta az új nyelvhasználati szabályozás, nem tudtak magyarul ügyeket intézni, és a közhivatalokban ki volt írva, hogy „beszélj a hivatalos nyelven”. Ebben az időszakban a délszláv állam minden erejével a város szlávosítását tűzte ki céljául, de az a mód, ahogy ezt véghezvitte a bunyevác lakosság egy részének sem tetszett. Az iskolákban névelemzést vezettek be, hogy csökkentsék a magyar osztályokba járó diákok számát²⁸ (A Pribičević féle névelemzés, és a tanítóképző beszüntetése, az iskolarendszer átalakítása). Szabadkán jogi kart nyitottak, mert úgy vélték, hogy szükség van a délszláv idealista elkötelezett ifjúságra. A városban felállították 1927-ben Jovan Car Nenad szobrát (A szoborcsoportban egy ferences szerzetes is helyet kap, ezzel szimbolizálja a délszláv egységet a városban), miután már évekkel az előtt széttörték a főtéren álló turult. A magyar párt alakulását akadályozták, majd csak 1922-ben jött létre Zentán, hogy 1924-ben fel is oszlássák, majd újra működhessen a diktatúra (1929) bevezetéséig.

1932-ben a város addigi építkezési stílusától merőben elütő Sokol otthon épül meg (Kosta Petrović tervei alapján, Oton Tomanić kivitelezésében.) Ebből is látszik, hogy a háború utáni kor a nemzetállam kiépüléséről szólt, és Szabadka sokszínűségének ellenében hatott. A zsidó lakosság, amely kultúráját tekintve a magyarsághoz kötődött, elkezdett Belgrád felé orientálódni. Ugyanez igaz az iparvállalatokra is. Ezek közül némelyek áttették a székhelyüket Belgrádba, illetve belgrádi kapcsolatokat kerestek.²⁹

A két világháború között a város fejlődése megakadt, hiszen határ menti lett, és a korszak logikája szerint a tőke az államok központjába áramlott, ezen kívül nem a polgárosodás, hanem a város délszlávosítása folyt. Természetes volt tehát, hogy a város magyar lakossága a Jugoszlávia elleni támadást felszabadulásként élte meg, sőt a bunyevácok is üdvözölték a Honvédséget. A magyar csapatok 1941. április 11-én érkeztek meg, ledöntötték Jovan Nenad szobrát, és a városban súlyos atrocitásokat követtek el, majd a háború logikája szerint elkezdődött a kommunisták üldözése, és a város „visszamagyarítása”. Bácska szerte pedig a magyar közigazgatás kereste a lehetőséget, hogy együttműködjön a lojalitásra hajlamos szerbekkel.³⁰

²⁸ „Gyakorlatilag felszámolták a magyar iskolahálózatot” 112. o. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László (szerk): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA kisebbségkutató intézet, Budapest 2008. (A. Sajti Enikő írása a kötetben.)

²⁹ Stevan Mačković: Industrija i industrijalci. Istorijiski arhiv Subotica, 2004.

³⁰ A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség (Magyarok a délvívidéken 1918-1947). Napvilág kiadó, Budapest, 2004. 236. o.

Felhasznált irodalom:

- A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség (Magyarok a délvidéken 1918-1947). Napvilág kiadó, Budapest, 2004.
- Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László (szerk): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA kisebbségkutató intézet, Budapest 2008.
- Dragan Rokvić: Subotica u XVIII veku. Grafoprodukt, Subotica, 2013.
- Gordana P. Vujnović (szerkesztő): Gradska Kuća Subotica 2012 - Városháza Szabadka 2012. Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Községi műemlékvédelmi intézet, Subotica- Szabadka
- Mačković, Stevan: Industrija i industrijalci. Istorijski arhiv Subotica, 2004.
- Protić, pop-Marko: Zlatni dani Subotice. Gradska štamparija i knjigoveznica, Subotica, 1930.
- Mészáros Zoltán: Szabadka térszerkezetének változásai, belvárosának kialakulása = Bácsország (Vajdasági honismereti szemle), 2012. 2/62. 67-71. o.
- Viktorija Aladžić, Mirko Grlica, Gordana Prčić-Vujnović: Gradotvorci I - Városteremtők I. Gradski muzej, Subotica, 2004.
- Viktorija Aladžić, Mirko Grlica, Gordana Prčić-Vujnović: Gradotvorci II - Városteremtők II. Gradski muzej, Subotica, 2006.

Szabadka főter